

МЕРЕЖЕВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ:
НОВИЙ ПОГЛЯД НА СОЦІАЛЬНУ РЕАЛЬНІСТЬNETWORKING TECHNOLOGIES IN MODERN CONDITIONS
OF SOCIAL DEVELOPMENT: A NEW LOOK AT SOCIAL REALITY

У статті вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в дослідженні філософських концепцій розвитку мережевих технологій крізь призму соціальної реальності в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні. Із бурхливим розвитком епохи інформаційної революції потребує глибокого дослідження становлення нового типу суспільства – інформаційного, яке розглядається з позиції соціального явища і процесу. Сучасний світ побудований як глобальна мережа, і цим він докорінно відрізняється від індустріальної епохи, основою якої є принцип ієрархічної піраміди. Проведений аналіз засад функціонування мереж і досліджений їх філософський апарат, зокрема проаналізовано філософське осмислення поняття «мережеве суспільство», його особливостей, причин і умов поширення. Досліджено теорію мережевих технологій і соціального об'єкта з вивченням його мережевого ефекту. Доведено, що сучасна філософія активно досліджує глобальну розмірність мереж як технологію і новий погляд на соціальну реальність. Люди самі прагнуть об'єднатися в мережі для полегшення свого онлайн-життя через інтернет речей. Мережева організація стає панівною в житті людства, посідає головне місце у світі й охоплює найважливіші сфери суспільства: економіку, політику, безпеку, культуру тощо. Описані теоретичні підходи, які полягають у постановці в центр уваги соціальної комунікації та соціальних контактів, які розкривають зміст поняття соціальності, що в різних наукових традиціях розуміється по-своєму: як дія, як матеріальний обмін, як мовне спілкування, як нормативний або інституціональний зв'язок, як інтеракція. Автором запропоновано, що генерування знань та інформаційні технології залежать від доступу до відповідної технологічної інфраструктури, якості людських ресурсів та їхньої здатності управляти сучасними інформаційними системами.

Ключові слова: інформація, інформаційне суспільство, мережа, мережеві технології, соціальна мережа.

The article solves the actual scientific task, which is to study the philosophical concepts of the development of network technology through the lens of social reality in the current conditions of becoming an information society in Ukraine. With the rapid development of the information revolution era, needs a deep study of the formation of a new type of society-information, which is viewed from the standpoint of social phenomenon and process. The modern world is built as a global network and in this way it is fundamentally different from the industrial era, the basis of which is the principle of the hierarchical pyramid. An analysis of the basics of the functioning of networks and their philosophical apparatus, in particular, the philosophical understanding of the concept of "network society" is analyzed, its features, causes and conditions of distribution. The theory of network technology and social object with the study of its network effect is investigated. It is proven that modern philosophy is actively exploring the global dimension of networks as technology, and a new look at social reality. People themselves want to connect on line to make the iron line life easier through the Internet of things. The networking organization becomes the governing body of humanity and continues to occupy a dominant position in the world, covering the most important spheres of society: economy, politics, security, culture, etc. Theoretical approaches that focus on social communication and social contacts, which reveal the content of the concept of sociality, which in different scientific traditions are understood in their own way are described: as action, as material exchange, as linguistic communication, as normative or institutional communication, as interaction. The author proposes that knowledge generation and information technologies depend on access to appropriate technologic al infrastructure, quality of human resources and their ability to manage modern information systems.

Key words: information, information society, network, networking technologies, social network.

УДК 336.7: 340.5: 354.1

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-13-5>

Коновал В.О.

к. наук з держ.упр.,
державний експерт експертної групи
з питань реалізації проектів цифрової
трансформації
Генеральний департамент
цифрової трансформації
Державного агентства з питань
електронного урядування України

Постановка проблеми в загальному вигляді. Незважаючи на економічні, політичні та безпекові складнощі, Україна активно інтегрується у світовий глобальний інформаційний простір, розвиває й освоює новітні інформаційно-телекомунікаційні технології, вирішує проблеми свободи та цифрових прав у сфері інформації, формує законодавчу базу, що регулює інформаційну діяльність тощо. Цей процес не може не супроводжуватися, а іноді і випереджатися, утвердженням філософського світогляду, у зв'язку із чим доцільно виробити чітке уявлення про характер взаємозалежності технологічних і світоглядних складових частин

реальності інформаційного суспільства, яке формує «мережева технологія».

Актуальність дослідження зумовлена тим, що існує потреба у глибокому дослідженні становлення нового типу суспільства – інформаційного, яке розглядається з позиції соціального явища і процесу. На нашу думку, варто здійснити теоретико-філософський аналіз мережевих технологій у сучасних умовах суспільного розвитку, проаналізувати філософське осмислення поняття «мережеве суспільство», його особливостей, причин і умов поширення у світі, зокрема у сфері цифрової трансформації. Якісно побудована мережа

електронного урядування позитивно впливає на загальний перебіг і трансформаційні перетворення в українському суспільстві. У праці автором використані філософські та загальнонаукові методи дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблемних питань виникнення та розвитку «мережевої технології» присвячені праці закордонних науковців, серед яких такі: В. Аршинов [1], Ю. Данилов [1], В. Тарасенко [1], В. Бугорський [2], П. Бурдье [3], Е. Гідденс [4], В. Декомб [5], Ж. Делез [6], М. Єльчанинов [7], В. Ємелін [8], М. Кастельс [9], Д. Норт [12], Ф. Уебстер [14; 15] та інші.

Варто зазначити, що сфера емпіричних досліджень мережевої технології, зокрема і «мережевого суспільства», значно переважає над теоретичними дослідженнями, а часом і зовсім не підкріплена теорією й обґрунтуванням практично досліджуваних питань. Закордонні науковці досліджують «мережеве суспільство» не одне десятиліття, а українські – порівняно нещодавно.

Зважаючи на цю проблематику, питання теоретико-філософського аналізу мережевих технологій у сучасних умовах суспільного розвитку держави залишаються недостатньо розробленими та висвітленими.

Мета статті – здійснити теоретико-філософський аналіз мережевих технологій у сучасних умовах суспільного розвитку, продемонструвати філософське осмислення поняття «мережеве суспільство», його особливостей, причин і умов поширення у світі, зокрема у сфері електронного урядування, розкрити зміст філософських концепцій мережевих технологій цифрової трансформації тощо.

Виклад основного матеріалу. Проблема мережевих технологій і мережевого суспільства постала перед соціальною наукою знезацька, незважаючи на те, що соціальні мережі існували завжди. Найбільш досліджувані роботи з даної тематики належать науковцю М. Кастельсу [10]. Учений уперше розробив теоретичні узагальнення щодо природи мережевих технологій і суспільства, увів в обіг такі фундаментальні поняття: «поток», «інформаційне суспільство» та ін. М. Кастельс у своїх дослідженнях відштовхується від реєстрації змін, що відбуваються, описує їхні кількісні характеристики.

Роздуми про мережеве суспільство вчаний вбудовує в більш широкий контекст технологічної революції та теорії інформаційного суспільства. М. Кастельс констатує факт трансформації соціальності в сучасному суспільстві. Соціолог погоджується з визначенням Б. Велмана: «Спільноти – це мережі міжосо-

бистісних зв'язків, що забезпечують соціальну взаємодію, підтримку, інформацію, почуття приналежності до групи та соціальну ідентичність» [31]. Якщо раніше основу всякого людського співтовариства становила прив'язаність людини до місця проживання та роботи, то на даний час актуальним є ослаблення цієї прихильності і перехід до більш слабких екстериторіальних соціальних зв'язків. Люди втрачають зв'язок із локальними спільнотами не тільки через нові комунікаційні можливості, але і тому, що вони реалізують особисті потреби, спираючись на ці нові можливості. Цей принцип побудови спільнот М. Кастельс називає мережевим індивідуалізмом, персоналізованим співтовариством. На думку науковця, формується нове середовище життєтворчості, де змінюється зміст простору та часу.

Сучасне суспільство побудоване навколо потоків капіталу, інформації, технологій, організаційної взаємодії та символів. Кожний із потоків руху цих ресурсів організований процесами, у які він включений. Мережеві технології виникають спонтанно під час інтенсифікації повідомлень. Швидкість і щільність комунікаційних потоків самі собою створюють мережеві структури. Магістралі, які пропускають ці комунікаційні потоки, самі собою оформляються в мережі. Нічого принципово нового, крім кількісного підходу, у мережевому суспільстві немає. І тому не всі визнають концептуальну спрямованість поняття «мережеве суспільство». Ідеться про те, що мережеві технології, не змінюючи принципово функціонального змісту соціального життя, трансформують характер і порядок соціальних зв'язків й інтеракцій. Якщо раніше мережі були сегментом загалом немережевого світу, то сьогодні все, що не є мережами або ще не є мережами, утворює маргіналізаційну частину світу, яка приречена бути мережевою.

Теорія мережі дозволяє соціальному досліднику по-новому побачити суспільство. Навіть більше, можна стверджувати, що вона приводить до зміни кута зору на суспільство. В описаних теоретичних підходах до створення мережева теорія полягає в постановці в центр уваги соціальної комунікації та соціальних контактів. Соціальний контакт утворює зміст поняття соціальності, у різних наукових традиціях розуміється як дія, як матеріальний обмін, як мовне спілкування, як нормативна або інституціональна взаємодія, інтеракція тощо. Мережева теорія визначає розуміння соціальності, трактує соціальний контакт як бінарну комунікацію між відправною та приймаючою сторонами. Ці базові поняття соціальної теорії комунікативно операціоналізуються, тобто

інтерпретуються у ключі комунікативних подій. Кожне соціальне явище трактується як сукупність «повідомлень», здатних транслюватися, накопичуватися, віртуалізуватися тощо. Цей атом, до якого може бути зведене все розмаїття соціальної реальності, варто назвати терміном «повідомлення». У мережевому суспільстві все стає «сполученням», або потоком «повідомлень»: наповнення особистого життя, політичні події, явища культури.

«Повідомлення» визначає нову соціальну оптику, дозволяє по-новому подивитися на усталені поняття соціальної науки. Ні статичне поняття інституту, ні індивідуалізоване поняття дії, ні замкнуте поняття класу, ні абстрактне поняття «функціональної системи», використовувані класичними підходами, не можуть більш адекватно описати характер функціонування мережевого суспільства. Матерія, з якої подумки концептуалізувалось суспільство у класичних теоріях, розм'якшується і руйнується та дає місце для нових концептуальних сплавів. Товариство дезінтегрується та розпушується, втрачає свої звичні форми. Корпускули, з яких складаються соціальні форми, стають на порядок більше мікроскопічними і незалежними. Зв'язки між ними встановлюються більш гнучкі та мобільні. Як реакція на нездатність класичних теорій запропонувати уніфіковані ідеальні типи і моделі, застосовані до сучасного суспільства, виникає критика постструктуралізму або теорія структурації, яка, подібно до теорії Е. Гідденса, покликана пояснити мобільність і довільність форм нових соціальних сплавів [4, с. 58]. Ці теорії пропонують підходи до більш вільного і творчого поведіння дослідника з формами і структурами сучасного суспільства, але вони зазвичай не оперують конкретними формами та структурами. У цьому аспекті теорія мереж має перед ними явну перевагу.

Теорія мережевих технологій вчить, що останньою межею, атомом суспільства є не індивід, а «повідомлення», з яких складається життя індивідів, інститутів, класів – до якої б понятійної інстанції ми не зверталися. Неважливо, хто є носієм повідомлень, важливо, якого типу повідомлення формують систему комунікації. Повідомлення обумовлюють форми соціальних утворень і легітимізують суб'єктів комунікації в їхньому соціальному статусі. Яка б соціальна форма не виникала в результаті комунікації, вона є одним із видів мереж. І завдяки цьому вона здатна перетікати в інші форми й обмінюватися з ними. Такий підхід дозволяє не відмовлятися від класичних понять соціальної науки, він відкриває можливість їх нової інтерпретації. Дослідження соці-

ального об'єкта доповнюється вивченням його мережевих ефектів. Водночас вивчення мережевого суспільства виявляється прив'язаним до широкоформатного комплексного соціального дослідження, що охоплює всі значущі сфери і регіони соціального буття. Саме таким шляхом пішов М. Кастельс, мимоволі змушений заново описувати всі ключові сфери суспільства в руслі мережевої парадигми: виробництва, культури, дозвілля, фінансів тощо.

Мережеві ефекти змінюють не все. І проявляються вони в різних областях по-різному. Існує кілька соціальних областей, у яких ці зміни суттєві й очевидні: фінансові ринки, ринки праці, корпорації, групи за інтересами, система обміну інформації та масмедіа. Звертає на себе увагу, що мережеві дослідження майже збігаються з порядком денним досліджень глобалізації. І це не випадково. Глобалізація і є одним із мережевих ефектів, найбільш суттєвих, ключових. Глобалізація означає нову якість світу, яка далеко не завжди може бути пояснена дією мережевих технологій. Але ці комунікаційні технології лежать в основі «стискання просторів» та поглиблення взаємозалежності світу – ключових параметрів глобалізації. Водночас мережі далеко не завжди є глобальними. Вивчаючи глобалізацію та мережі, дослідники на різних рівнях пізнають нову якість суспільства постмодерну. Те ж можна сказати про поняття «інформаційне суспільство», що має справу з комунікаційними ефектами, які можна вважати одночасно мережевими. Позначаючи часто ідентичні або близькі феномени, ці підходи реалізують різні дослідницькі програми, інспіровані останніми десятиліттями технологічної революції [13; 15]. Мережі – це завжди конгломерати об'єктів, це взаємодії між ними за допомогою повідомлень. До їх стану і поведінки прив'язане мережеве дослідження, насилу здатне вирватися на простір більш абстрактних соціальних категорій, що використовуються в нормативному, системно-функціональному, соціолінгвістичному й інших дослідженнях. В основі будь-яких мереж лежить комунікація індивідів. Про які б інформаційні системи не йшла мова, на виході стоїть індивід. З нього починає своє дослідження М. Кастельс. Зміни та найбільш очевидні прояви соціальності треба шукати у змінах життя індивіда. Ідеться не тільки про психологічні трансформації, яких зазнав індивід в останні десятиліття. Звичайна людина сьогодні вдень і вночі прив'язана до слухавки мобільного телефону. У своєму повсякденному спілкуванні вона зазвичай оповита мережею ділових контактів. Соціальні зв'язки операціоналізуються, стають усе

більш безособистими і швидкоплинними. Швидкоплинність – теж умова мобільності. Контакт повинен легко виникати та швидко завершуватися. Для цього чудово служать повідомлення електронною поштою, короткі SMS-повідомлення та односкладові ділові відповіді по мобільному телефону.

Комунікація на службі людині або людина на службі комунікації? Питання риторичне. Людина стає генератором повідомлень. Щоб бути включеним у життя мережевого суспільства, вона повинна мати правильне місце серед потоків повідомлень і вибудовувати складні комунікативно-діяльнісні конфігурації. Зазвичай вона мобільна, освічена, це житель мегаполісу. Такій людині доводиться багато переміщатися, вирішувати багато різнопланових завдань, переробляти великі обсяги інформації, іноді ціною колосальних фізичних і психологічних перевантажень.

Інституційні мережі – найбільш потужні мережеві об'єднання та мережі-клони. У їхній основі лежить модель інституту, що може клонувати як завгодно велику кількість разів. Ці мережі є не стільки мережами взаємодій, скільки мережами подібностей. Вносячи можливість міжінституційної та міжорганізаційної комунікації і координації, інституційні мережі змінюють природу механічної солідарності, на якій ґрунтувалася перша інституційна система суспільства. Однорідні, мало пов'язані один з одним інститути й організації відтепер здатні перетворюватися на діючих акторів. Такі контури формують міжнародні співтовариства держав – мережі. Так, наприклад, мережі міст, шкіл, бібліотек, театрів, наукових установ тощо. Найбільші інституційні утворення можуть будувати величезні конгломерати, але не бути мережами, якщо вони не можуть взаємодіяти між собою, тобто переводити свої ресурси в інформаційні повідомлення й обмінюватися ними. Сім'я – приклад такого роду, хоча саме сегментована система сімей довгий час служила матеріалом для побудови локальних мереж.

Мережеві підприємства й інституційні мережі розвиваються паралельно з мережевою активністю капіталу. Фінансовий ринок – мережеве суспільство, глобалізації й інформатизації. М. Кастельс, стверджуючи, що капітал найбільше виграв від мережевої модернізації, слушно вловив той факт, що ця модернізація здійснюється в руслі традиційної економічної раціональності, мотивуючої до зростання прибутку, економії витрат і масштабів, пошуку конкурентних переваг. Нові засоби комунікації допомагають переносити свій досвід в інше місце та з мінімальними витратами відтворювати вже пройдений шлях. Формування стан-

дартів робить легко стерпним інтелектуальний капітал. Гнучка управлінська структура сприяє ефективному розподілу виробничого ланцюжка в часі і просторі, переносючи трудомісткі процеси у країни з дешевою робочою силою, а інтелектуально місткі – у розвинені країни. Нарешті, мережева експансія стає головною запорукою кількісного розширення капіталу. Успішні мережеві підприємства сформували стандарти масового виробництва, з якими не можуть конкурувати підприємства іншого типу, витіснені в маргінальні сектори товарів «люкс» або у сферу малого підприємництва [2, с. 156]. У сучасному суспільстві мережу можна створити на основі будь-якого інструменту соціальної дії, здатного мати форму повідомлення й інформаційного потоку. Теорія груп інтересів повинна враховувати, що інтереси відтепер легко артикулюються за допомогою інформаційних каналів. Ідеологія, релігія, творчість, освіта – усі сфери, які обслуговують культуру, – змушені змінювати формати поширення, переходячи від статичних книжкових форм комунікації до мобільних інформаційно-комунікаційних форм.

Про природу влади в мережевих технологіях ідеться рідко, хоча здійснення влади не що інше, як повідомлення. Державна влада є не чим іншим, як мережею комунікацій. Мережеве суспільство, мультиплікуючи й урізноманітнюючи інформаційні потоки в політичній сфері, неминуче демократизує усталений порядок відправлення влади. Найбільш показовий приклад – формування мереж недержавних організацій, що охоплюють світ подібно транснаціональним мережам корпорацій. Їх мережі уособлюють становлення єдиної ціннісної структури світу у громадській сфері, тобто служать проявами формування «світової громадськості». Далеко не всі з мереж служать глобалізації; навпаки, є мережі груп, які борються проти глобалізації. Переважна кількість мереж не виходять на глобальний або навіть національний рівень, демонструючи тенденцію регіоналізації та локалізації інформаційних потоків. Проте саме розмаїття позицій та інтересів, представництво яких посилюється потужністю мережевих інформаційних потоків, формує новий, особливий рід політики інтенсивних комунікацій, яку Ю. Хабермас назвав «деліберативною» політикою [20, с. 366].

Ключовим, хоча далеко не єдиним механізмом формування мережевих технологій є Інтернет. Це і широкі експертні мережі та мережеві бізнес-проекти (Google, Ebay, Yahoo, електронні біржі), онлайн-конференції, які об'єднали за інтересами мільйони людей. Жодні традиційні інститути не можуть форму-

вати таких широких і різноманітних мережевих спільнот. Інтернет породив мережеві технології, які змогли надати риси стійкої комунікації воістину ефемерним, випадковим людським контактам – форумам, інтернет-конференціям, блогам тощо. Інтернет по праву називають «Мережею мереж».

Одним із цікавих предметів дослідження мережевих структур є індивідуалізація конфігурації мереж у кожній певній галузі. Саме різноманітність мереж створює новий структурний ефект у суспільстві. Мережі не однакові. Вони можуть бути твердими і рідкими, горизонтальними і вертикальними, магістральними і такими, що переплітаються, стрижневими та різоматичними, ексклюзивними і масовими, локальними і глобальними, постійними і спорадичними. Якщо раніше соціальні зв'язки досить успішно описувалися простими геометричними схемами у ключі евклідової геометрії – як сегментовані структури, ієрархії тощо, то сьогодні геометричні схеми соціальних зв'язків повинні утворювати складні криві, що описуються неевклідовими рівняннями. Метафора неевклідової геометрії буде тим більш правомірною, що криві площини, які займають мережі, здатні в континуумі соціального простору мати різні виміри, перетинатися за різними траєкторіями та реконструюватися за різними параметрами. Ефект четвертого виміру створює сама соціальна комунікація, яка надбудовується над тривимірною геометрією кабельних мереж, що описує фізичні маршрути інформаційних магістралей.

Реальна комплексність і морфологія мереж виявляється не в локальному просторі, де беруть початок елементарні осередки мережі, а у глобальному світі. Саме глобальна розгортка перетворює елементарні конструкції на складноскладові мережі. Глобальну розмірність дає мережам новий комунікативний ефект, якого можна було досягти в попередню епоху. Міжнародні зв'язки раніше дозволяли координувати спільні дії, але це відбувалося в рамках дій національних агентів. Глобальні мережі самі стають суб'єктами планетарних дій. Національні агенти в новій ситуації часто стають виконавцями глобально прийнятих та здійснюваних дій, тим самим втрачають свою самостійність.

Теорія мереж не скасовує ці підходи, а слугує їхньому збагаченню. Вона розглядає суспільство крізь призму комунікації (Н. Луман) і бачить у повідомленні основний атом соціальності, інтерпретує в комунікаційному ключі основні соціальні поняття. Теорія мереж закликає до філософського перегляду багатьох речей, провокуючи вимірювати простір

не відстанями, а потоками, відраховувати час не годинами, а подіями. Нарешті, актуальний прогностичний результат таких досліджень, що дозволяє відкривати риси нового в самих різних сферах життя.

Висновки. Сучасний світ побудований як мережа. Цим він докорінно відрізняється від індустріальної епохи, коли царював принцип ієрархічної піраміди, але тепер вона неактуальна. Мережева організація стає панівною в житті людства, є провідною у світі, адже мережа охопила найголовніші сфери суспільства: економіку, політику, безпеку, культуру тощо. Люди самі намагаються об'єднатися в мережі і тим самим полегшити собі онлайн-життя через інтернет речей.

Сучасна нова соціальна структура, у вигляді мережевого суспільства, характерна для більшої частини планети та заснована на новій цифровій економіці. Глобалізація пов'язала воедино всі центри економічної активності в усіх країнах, навіть якщо більшість видів діяльності, робочих місць і людей усе ще залишаються національними і локальними.

Мережеві технології дозволяють по-новому подивитися на суспільство, навіть більше, можна стверджувати, що вони приводять до зміни кути зорув суспільстві. Описані теоретичні підходи полягають у постановці в центр уваги соціальної комунікації та соціальних контактів. Соціальний контакт утворює зміст поняття соціальності, у різних наукових традиціях розуміється по-своєму: як дія, як матеріальний обмін, як мовне спілкування, як нормативний або інституціональний зв'язок, інтеракція.

Генерування знань та інформаційні технології залежать від доступу до відповідної технологічної інфраструктури, а також від якості людських ресурсів, від їхньої здатності управляти новітніми інформаційними системами. Ця проблематика є одним із перспективних дослідницьких напрямів, оскільки пропонує як нові способи філософського розуміння мережевих технологій, так і нові, більш ефективні технології розроблення та реалізації державної політики у трансформаційних умовах зміни ролі держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аршинов В., Данилов Ю., Тарасенко В. Методология сетевого мышления. Феномен сетевой самоорганизации. *Онтология и эпистемология синергетики*. Москва : ИФ РАН, 1997. С. 18.
2. Бугорский В. Сетевая экономика : учебное пособие. Москва : Финансы и статистика, 2007. С. 156.
3. Бурдые П. Поле литературы. *Социальное пространство: поля и практики* : сборник статей. Санкт-Петербург : Алетейя, 2005. С. 365–472.

4. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации. Москва : Академический проект, 2005. С. 58.
5. Декомб В. Современная французская философия. Пер. с фр. *Весь Мир* : сборник, 2000. С. 131.
6. Делез Ж., Гваттари Ф. Ризома. Философия эпохи постмодерна : сборник переводов и рефератов. Минск, 1996. С. 6–31.
7. Ельчанинов М. Социальная синергетика и катастрофы России в эпоху модерна. Москва : КомКнига, 2005. 240 с.
8. Емелин В. Ризома и Интернет. URL: <http://emeline.narod.ru/rhizome.htm>.
9. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. Екатеринбург : У-фактория, 2004. С. 155.
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. ; под ред. О. Шкаратана. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 698 с.
11. Кошелкин А., Мусин М. Матрицы влияния. Теория и практика экономического управления. Москва, 2003. С. 198.
12. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Пер. с англ. А. Нестеренко. Москва : Начала, 1997. 312 с.
13. Таратута Е. Философия виртуальной реальности. Санкт-Петербург, 2007. С. 120.
14. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / под ред. В. Иноземцева. Москва, 1999.
15. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва, 2004. С. 306.
16. Burt R. The Social Capital of Social Holes. *New Directions in economic Sociology* / M. Guillen, R. Collins, P. England. New-York, 2001. P. 201–246.
17. Afterword on Policy Communities: A Framework for Comparative Research / J. Campbell et al. *Governance*. 1989. P. 87.
18. Donahue J. The Privatization Decision: Public Ends, Private Means. New York : Basic Books, 1989. 216 p.
19. Foucault M. *Government*. Hemel Hempstead : Harvester Wheat sheaf, 1991. 304 p.
20. Habermas J. Faktizitat und Geltung. Frankfurt am Main, 1998. P. 366.
21. Kenis P., Shneider V. Policy Networks and Policy Analysis: Scrutinizing a New Analytical Toolbox. *Policy Networks* / B. Martin et al. P. Empirical Evidence and Theoretical Considerations. Frankfurt am Main : Doulder, Co ; Westview Press, 1991. P. 67.
22. Kickert W.J.M., Klijn E.-H., Koppenjan J.F.M. *Managing Complex Networks: Strategies for the Public Sektor*. London : Sage, 1997. 340 p.
23. Kooiman J. *Modern Governance*. New Government – Society Interaktions. 1993. 230 p.
24. Luhmann N. Kontingenz als Eigenwert der modernen Gesellschaft. *Beobachtung der Moderne*. Opladen, 1992. P. 87.
25. Marsh J.G., Olsen J.P. *Democratic Governance*. New York : The Free Press, 1995. 364 p.
26. Mayntz R. *Modernization and the Logic of Inter-organizational Networks*. Aldershot : Amesbury, 1993. 102 p.
27. Puerre J. *Introduction: Understanding Governance*. Debating Governance. Oxford : Oxford University Press, 2005. P. 8.
28. Rhodes R.A.W. *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*. Buckingham : Open University Press, 1997. P. 35.
29. Rose N. *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 200 p.
30. Stark D. *The Sense of Dissonance: Accounts of Worth in Economic Life*. New Jersey : Princeton University Press, 2009. 118 p.
31. Wellman C. Physical place and cyberplace: the rise of networked individualism. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2000. № 1.